

Director: Loredana Tîrziu
Corector: Rodica Sokola
Tehnoredactor: Alina Guțuleac

PR: Robert Șerban

Editura BrumaR
România – Timișoara
300050, str. A. Popovici 6
e-mail: office@brumar.ro
www.brumar.ro

Copyright © 2001 Jacqueline Sudaka-Bénazéraf

Copyright © 2017, Asociația Memoria Culturii & Editura Brumar,
pentru prezenta ediție. Toate drepturile asupra acestei ediții sunt
rezervate. Reproducerea integrală sau parțială, pe orice suport, fără
acordul scris al editurii, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Bénazéraf, Jacqueline Sudaka

Privirea lui KAFKA : Desenele unui scriitor / Jacqueline Sudaka-

Bénazéraf ; trad.: Cristian Fulaș. - Timișoara: Brumar, 2017

Bibliogr.

ISBN 978-606-726-115-8

I. Bénazéraf, Jacqueline Sudaka

II. Fulaș, Cristian (trad.)

821.135.1-31=135.1

Privirea lui Franz Kafka

Desenele unui scriitor

Traducere de
CRISTIAN FULAȘ

JACQUELINE SUDAKA-BÉNAZÉRAF

BRUMAR
Timișoara, MMXVII

aima, épousa ensuite un architecte communiste qu'elle refusa de suivre à Moscou et se retrouva, pour son action engagée, bien que non juive à Ravensbrück.

1991: *Kafka*, Steven Soderbergh, USA.

1992: *Labyrinthe*: Allemagne, 90mn, version anglaise, Jaromil Jires. Se dépeignant dans le rôle de metteur en scène, Maximilian Schelle s'installe dans un minuscule appartement de Prague pour commencer sa recherche sur la vie de Franz Kafka.

1992: *Franz Kafka*, France, 53mn, Zbig Rybczynski. Ce Kafka est une succession d'impressions, d'atmosphères, de rencontres, une déambulation dans l'oeuvre de l'écrivain, une extraordinaire façon d'en restituer la lettre et l'esprit.

1993: *The trial*, GB, 118mn, David Jones, scénario, Harold Pinter.

1994: *Amérique*, Tchécoslovaquie, 90mn, VO anglaise. L'Amérique, le pays des immenses succès, et des échecs infinis.

1994: *Joséphine, cantatrice et le peuple des souris*, Ukraine, VO allemande, Sergie Masloboishikov.

1995: *Franz Kafka*, 47mn, Karel Prokop. Une biographie réfléchie et généreusement illustrée de vues de Prague, de photos de famille ou d'images d'actualité, toutes nourries de l'oeuvre et de lettres.

Joséphine cantatrice, Sergie Masloboiekhov.

CUPRINS

Introducere	7
Capitolul I Două pledoarii pentru o reabilitare	21
Capitolul II Între semn și desen	45
Capitolul III Autoportrete ale scriitorului	115
Capitolul IV Amatorul de artă	147
Capitolul V Spectatorul de cinematograful	191
Concluzie	239
Bibliografie	249

Remarci preliminare

Operele lui Franz Kafka au fost studiate în ediția Plèiade, în traducerea lui Claude David, Marthe Robert, Alexandre Vialatte, adnotate de Claude David.

Tomul I: *America, Procesul, Castelul*

Tomul II: Texte și fragmente narative

Tomul III: *Jurnal, Scrisori către familie și prieteni*

Metamorfoza în ediție bilingvă, Folio, traducere de Claude David.

Scrisori către Felice Bauer. NRF, Gallimard, traducere de Marthe Robert.

Scrisori către Ottla, NRF, Gallimard, traducere de Marthe Robert.

Titlurile desenelor au fost puse de către Max Brod sau de către autoarea acestei lucrări, cu excepția unuia singur, care a primit titlul de la Franz Kafka.

Capitolul I

Două pledoarii pentru o reabilitare

Am vrut întotdeauna să știu să desenez. Voiam să văd și să fixez ceea ce vedeam. Iată pasiunea mea.

G. Janouch, *Conversații cu Kafka*

Spre deosebire de cazul lui Victor Hugo, care desenează perfect conștient, în paralel cu opera sa poetică, oferindu-le desenelor sale statutul de operă minoră sau de al lui Paul Valéry care, în carnete, dezvoltă lucrurile conștient de complementaritatea lor, scriitură și desen, în tradiția lui Leonardo da Vinci, activitatea de desenator a lui Franz Kafka trece, ca să spunem așa, neobservată de exegeți, comentatori și critici. Dificultatea situației își are dubla origine atât în dorința testamentară de a-și sorti opera distrugerii după moarte, cât și în dificultățile obiective pe care le-a proiectat asupra moștenirii o dorință atât de radicală.

Imediat ce trece bacalaureatul, Kafka se înscrie în primul rând la Arte Frumoase (1902), unde petrece câteva luni. Apoi, din motive necunoscute, abandonează și se înscrie la drept.

„E vorba de a găsi o meserie care să-mi permită această indiferență. Mi s-a părut normal să aleg dreptul.”

Cu aceste studii, Kafka pare să vrea să plătească o datorie morală către familia sa, mai exact către tatăl său – care vrea să-l facă să lucreze în biroul lui. În 1903 trece cu succes examenul de istoria dreptului. În a doua parte a studiilor sale juridice (iarna 1903-vara 1905) are parte de câteva constrângeri. În timpul cursurilor – care-l plictisesc – acoperă cu mici desene foile pe care ia notițe. În data de 18 iunie 1905 absolvă examenul de drept și se angajează copist în cabinetul unchiului său Richard Löwy, care e avocat. În 1907 își începe viața profesională la Assicurazioni. În primele zile se simte un „declasat”. Ziua de lucru începe la opt și se încheie la optsprezece. Acceptă fără să cârtească orele suplimentare, uneori și duminica.

Într-o scrisoare către Felice Bauer din februarie 1913, revenind asupra trecutului său, scrie, însoțindu-și rândurile cu două crochiuri cu brațe înlănțuite. Unul le reprezintă într-o manieră realistă, celălalt, asemănător unei hieroglife, le dă un sens figurat:

„Îți place desenul meu? Știi, am fost la un moment dat un mare desenator, doar că mi-am făcut ucenicia cu un pictor slab, care mi-a predat desenul academic și mi-a irosit talentul. Îți dai seama!”

Și mai departe:

„Atunci, acum câțiva ani, aceste desene m-au mulțumit mai mult decât orice pe lume.”

Această scrisoare către Felice e singurul document scris în care revine asupra activității sale de desenator, dar vorbește despre ea la trecut. După anumite indicii, în 1907, Kafka simțea mai degrabă o vocație de

desenator, decât de scriitor¹. Pictorul Fritz Feigl, fost coleg de clasă al lui Kafka, povestește că în timpul unei reuniuni care aducea laolaltă „un grup de pictori moderni”, *Die Acht* („Cei opt”), printre care se găseau Max Horb și Willy Nowak, Max Brod lăudase talentul unui foarte mare artist, Franz Kafka, ale cărui desene în stil expresionist le aminteau pe cele ale lui Paul Klee și Alfred Kubin. În 1913, Kafka ezită între literatură și desen, caută să-și definească o activitate interioară imperios artistică. În 1908 pare să fi ales să scrie, fără a renunțat cu totul la desen.

Singurele două mărturii scrise, ale lui Max Brod și Gustav Janouch, pierdute în acest mare deșert de liniște, sunt comparabile cu două pledoarii împotriva uitării. Fiecare dintre aceste mărturii, diferite și complementare între ele, e asemănătoare unei apărări care țintește reabilitarea. Încă din 1937, Max Brod, prietenul, le comentează, incită la cunoașterea lor și le măsoară importanța cu aceea a operei scrise. Gustav Janouch, „discipolul”, care-i dă cuvântul lui Kafka în „Conversațiile” cu el², le scoate din interior și pune cititorul să asculte extrema lor complexitate.

1 Ernst Pawel, *Franz Kafka ou le cauchemar de la raison*, Points, Edition du Seuil, 1988, p. 505.

2 *Conversations avec Kafka*, Gustav Janouch. Prima ediție a acestei opere, care reunea note ale lui Janouch, recopiate de o prietenă dactilografă, cuprindea mai puțin de jumătate dintre aceste note. A fost publicată într-o primă ediție germană și a fost tradusă în 1951 de Clara Malraux, la editura Calmann-Lévy. În 1968, Gustav Janouch decide să publice o ediție integrală, la Frankfurt.

Max Brod: prietenul, „salvator și critic”

Plin de admirație față de desenele lui Kafka, Max Brod le culege din coșurile de gunoi în care le aruncă artistul, le decupează, le salvează, desprinzându-le de contextul lor original. Gestul său salvator aduce o recunoaștere artistică lucrurilor care, pentru Kafka, nu sunt decât capricii trecătoare și ancorează actul desenului într-un demers artistic.

Începând cu 1907, Max Brod îi cere editorului său Axel Juncker din Stuttgart ca un desen de Kafka să apară sub formă de vigneta pentru coperta primei sale serii de poeme, *Erotos*, sub titlul *Der Weg des Verliebten*. Îl convinsese pe editor să publice desenul, dar proiectul avea să eșueze, desenul dovedindu-se imposibil de reprodus. Într-o scrisoare din 1910, citim un elogiu:

„Fără îndoială, până azi nu a fost considerat decât o curiozitate. Această opinie se va schimba.”

și continuă în *Une vie combative*:

„Putea să ne transmită cursurile copiate de drept austriac, cele legate de dreptul civil. Erau împodobite pe margini cu desene pline de imaginație. Cu grijă, am decupat totul în jurul acestor creații burlești și am demarat astfel o colecție de desene de Kafka.”³

Într-o lungă postfață la *Glauben und Lehre* (1937), în care-și prezintă proiectul de a publica 12 desene, cărora le acordă un interes propriu pentru a reînnoi interpretarea operei.

„Ca și în cazul scrisului, Kafka e un desenator dotat cu o forță și un caracter particulare (...) Nimeni nu a

³ *Conversations*, p. 43.

considerat util până în zilele noastre să se aplece asupra dublului talent al lui Kafka, să studieze paralelele care există între viziunea naratorului și cea a desenatorului. E un fapt curios, căci e imposibil să ignorăm acest paralelism. La fel ca în poezie, Kafka desenatorul e în același timp un realist scrupulos (vezi schița casei lui Goethe) și creatorul unei lumi imaginate. Dar aceste două trăsături ale geniului său (realismul și fantezia) sunt mult mai clar separate în desene decât în poezie. Câteodată, totuși, se unesc într-o manieră misterioasă, ca, de exemplu, în scenele principale din *Castelul*.”⁴

Într-una dintre mărturiile sale despre Kafka, *Souvenirs et Documents* (1945), relatează:

„În octombrie 1915 a obținut Premiul Fontane și asta a fost pentru el o satisfacție, de scurtă durată, în mijlocul noianului de suferințe. Dacă nu mă înșel, lucrurile s-au petrecut așa: Sternheim obține premiul, dar renunță în favoarea „tânărului scriitor” pentru nuvela *Șoferul*, care apăruse în 1913. Slabă consolare. Găsim de fapt, în carnete, desene dezordonate, plângeri întrerupte pe tema insomniei și nevralgiilor (...)”⁵

Ca un veritabil critic de artă, pune în lumină originalitatea unui grafism care scapă narațiunii și reprezentării și își alimentează existența din interioritate. Personajele sale ascund, psihologic vorbind, un mister ireductibil.

„Acolo unde linia pare complet lipsită de materie, destrămată și izolată, acolo unde nu pare să-și urmeze decât propria regulă, referindu-se doar de departe și

⁴ *Op. cit.*, p. 44.

⁵ *Op. cit.*, p. 43.

complet întâmplător la lumea empirică (ca în desenul în plumb care prezintă un armăsar), acolo rezidă cel mai clar originalitatea și spontaneitatea pulsivă de desenator a lui Kafka.

Cel mai adesea el își caracterizează personajele din exterior, nu ne arată clar viața lor interioară, care rămâne în umbră chiar dacă e reprezentată de o manieră detaliată sau exact din cauza acestei descrieri detaliate. Viața interioară rămâne ambiguă. Într-unul dintre „aforismele” sale, Kafka refuză să se servească de „psihologie ca mijloc de cunoaștere” pentru că aceasta e, după el, „mereu corectă”, adică se poate face orice cu ea pentru a obține rezultatul necesar. Dar necesitățile nu vor construi niciodată adevărata lume metafizică. Această lume se dezvăluie în libertate... Iată de ce poezia lui Kafka descrie într-o manieră așa de detaliată gesturile, exteriorul personajelor.”⁶

Max Brod, mentor și consilier, care are o încredere nelimitată în talentul prietenului său, îl îndeamnă să publice. El e responsabil pentru prima publicare, *Privirea*⁷, la editorul Kurt Wolff (1912), în ciuda puternicei reticențe a scriitorului. Sfâșiat între datoria familială care-l forțează să muncească și certitudinea de a nu fi recunoscut de ai săi dintr-un motiv sau altul, împins de la spate de un prieten în general prea întreprinzător pentru gusturile sale, incapabil să răspundă ritmului ediției, Kafka are conversații negative cu privire la publicarea primului său manuscris.

6 Caietele despre care scrie Kafka conțin și desene.

7 P. 44. Desenul evocă „figurinele negre.”

În 1918 redactează pe spatele unei cărți de vizită un testament lapidar în care îl însărcinează pe Max Brod, ca executor testamentar, să-i distrugă textele și desenele. Într-unul dintre testamentele sale, Kafka îi cere lui Max Brod ca

„tot ce se va găsi în hârtiile mele, jurnale, manuscrise, scrisori, desene, de către el sau de către altcineva (...) să fie ars fără a fi citit, la fel toate desenele pe care tu sau alții (...) le aveți.”⁸

Adaugă o clauză prin care vor fi salvate de la distrugere *Metamorfoza*, *Verdictul*, *Fochistul*, *Colonia Penitenciară*, *Un medic de țară și un campion al tinereții*. Kafka era încă prea indiferent sau prea ostil „față de desenele sale, decât față de lucrările literare”. Interdicția apasă cu atât mai mult asupra desenelor, pentru că Max Brod și-a luat libertatea de a încălca dorința testamentară și a publica opera scrisă. Ținându-le ascunse – majoritatea lor, oricum – el pare să-și reducă din vină.

Rolul lui Max Brod nu se reduce la această ambiguitate. Mai există una, mai dificil de dezlegat. Decupând desenele și căutându-le pe fundul coșurilor cu hârtii, el le salvează, dar le scoate din context, literar sau de alt fel, le desparte de suportul pe care s-au născut. Demersul său încurcă distincția necesară dintre desenele de artist și desenele de autor. Contradicția devine maximă atunci când le publică fără să țină seama de origini, fără să le dateze, fără să restituie formatul lor real. Colectându-le separat de reperele lor inițiale, are meritul de a le arăta lumii, dar face înțelegerea lor dificilă. Le menține un statut de fragmente flotante.

8 Această temă e un leitmotiv al *Jurnalului* și al *Corespondenței*.

Conversațiile lui Gustav Janouch

*Conversațiile cu Kafka*⁹ de Gustav Janouch aduc informații prețioase nu atât asupra desenelor, cât asupra activității de desenator a scriitorului. Această mărturie, completând-o pe cea a lui Max Brod, dezleagă parțial secretul desenelor.

Compozitor de muzică ușoară, autor al unui volum de jazz și al unui volum despre Praga interbelică, Gustav Janouch (1903-1968) nu a avut niciodată alt scop decât acela de a aduce o mărturie despre „Doctorul Franz Kafka”, pe care a avut șansa de a-l cunoaște în martie 1920, fiindu-i prezentat de tatăl său cu care scriitorul era coleg la Asigurările Generale. Atunci el are șaptesprezece ani, Kafka are treizeci și șapte. Licean, e complet fascinat de autorul *Metamorfozei* în care descoperă, mai mult decât un scriitor, un maestru al gândirii, un prieten, un interlocutor mereu disponibil să-i răspundă la întrebările despre viață și filosofie.

Tânărul Janouch îl întâlnește pe scriitor până la moartea acestuia din 1924, întâlnire ce marchează, în același timp cu divorțul părinților săi, sfârșitul adolescenței sale. Întrevederile sale cu scriitorul sunt circumscrise în timp, se întrerup din aprilie în iunie, în perioada în care Kafka se tratează la Merano, din decembrie 1919 până în august 1920, cât timp stă în

⁹ *Op. cit.*, p. 110.

sanatoriul Matliary din Munții Tatra, în ianuarie și februarie 1922, cu ocazia sejurului la Spindelhütle.

Aceste întâlniri sunt circumscrise într-un cadru foarte precis, aproape reglementat. Janouch nu are niciodată acces la domiciliul scriitorului, care îl primește doar la Oficiul de Asigurări sau îi dă întâlniri pe străzile Pragăi, orașul cu o mie de clopote, pentru lungi plimbări. Dinamica acestui dialog fragmentar, purtat la întâmplare pe baza preocupărilor de moment, se naște pe terenul culturii și al întrebărilor filosofice.

Tonul acestor conversații se bazează pe o atmosferă de fervoare și gravitate excepționale, de venerație și admirație asemănătoare cu cele din dialogurile lui Platon, între Socrate și discipolii săi. Kafka i se părea un om sumbru, măcinat de insomnie și boală, care, în acea etapă a vieții, dezvoltase o viziune sumbră asupra lumii prezente și viitoare, asupra contemporanilor, asupra propriei persoane. Pare să i se confeseze bucuros acestui tânăr entuziast, cu întrebări uneori foarte naive. Janouch e avid să învețe totul de la acest maestru care pare mereu nerăbdător să spună totul despre esențialul gândurilor sale și despre viziunea sa asupra lumii. Despre opera sa literară în curs de scriere, despre relația cu Milena sau studiile evreiești nu e vorba niciodată.

Aceste conversații dezorganizate, scrise sub formă de fragmente și de note, când tematice, când cronologice, care tratează chestiuni contemporane, sunt în principal consacrate considerațiilor despre artă, creației și desenelor lui Franz Kafka.